

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

ON THE RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL ENTREPRENEURSHIP

Бобкова А.Г.,

*доктор юридичних наук,
професор кафедри господарського права, декан юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
академік Національної академії правових наук України*

Павлюченко Ю.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Статтю присвячено розгляду питань відповідальності за порушення при здійсненні екологічного підприємництва. У ході дослідження проаналізовано положення податкового, екологічного, господарського законодавства щодо відповідальності суб'єктів екологічного підприємництва. Авторами зосереджено увагу на підставах та заходах господарсько-правової відповідальності при здійсненні екологічного підприємництва.

Ключові слова: екологічне підприємництво, господарсько-правова відповідальність, підстави відповідальності, заходи відповідальності.

Статья посвящена рассмотрению вопросов ответственности за нарушения при осуществлении экологического предпринимательства. В ходе исследования проанализированы положения налогового, экологического, хозяйственного законодательства об ответственности субъектов экологического предпринимательства. Авторами сосредоточено внимание на основаниях и мерах хозяйственно-правовой ответственности при осуществлении экологического предпринимательства.

Ключевые слова: экологическое предпринимательство, хозяйственно-правовая ответственность, основания ответственности, меры ответственности.

The article is devoted to the consideration of issues of responsibility for violations along the implementation of environmental entrepreneurship. The study analyzed the provisions of the tax, environmental, economic legislation on the responsibility in the sphere environmental entrepreneurship. The authors focus on the grounds and measure of economic and legal responsibility in the implementation of environmental entrepreneurship.

Key words: environmental entrepreneurship, economic and legal responsibility, grounds for liability, measures of responsibility.

Постановка проблеми. Питання забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля залишаються серед тих, що чи не найбільше турбують людство, і для цього є всі підстави. Саме тому нові засоби комплексного вирішення екологічних та економічних проблем заслуговують на увагу і підтримку як суспільства, так і держави. Одним із сучасних засобів забезпечення вирішення екологічних проблем, що використовується багатьма розвиненими країнами, є розвиток екологічного підприємництва («зеленої» економіки) як інноваційної діяльності з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг спеціального (природоохоронного) призначення, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього

середовища з метою отримання прибутку [1]. Водночас таке підприємництво має низький прибутковий коефіцієнт і підвищений ризик збитковості, обумовлені необхідністю суттєвих інвестицій для започаткування такої діяльності та її здійснення у перші роки. За досвідом інших країн для мінімізації названих ризиків застосовується державна підтримка, у тому числі і з залученням інших суб'єктів господарювання, що має супроводжуватись відповідальністю підприємців за результати своєї діяльності і взяті на себе зобов'язання.

Практика здійснення екологічного підприємництва вказує у цілому на відповідальне ставлення його суб'єктів до організації та здійснення такого підприємництва, проте мають місце і порушення, які спричиняють негативні наслідки як для навколишнього середовища, так і для здоров'я населення.

На законодавчому рівні питання відповідальності у сфері екологічного підприємництва охоплюються загальними нормами Господарського, Податкового кодексів України, Земельного, Лісового, Водного кодексів та інших нормативно-правових актів екологічного законодавства. Окремі норми містяться у законах щодо певних видів такого підприємництва, але особливості таких відносин з урахуванням спрямованості цього підприємництва та його режиму у законодавстві відсутні.

Стан опрацювання. У науковій літературі питання відповідальності розглядалися багатьма вченими як у межах екологічного, так і у межах господарського права, проте щодо зазначеної сфери такі питання досліджувались опосередковано.

Наведене вказує на актуальність заявленої теми дослідження, метою якого є обґрунтування пропозицій щодо удосконалення відповідальності за порушення у сфері екологічного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Організація і здійснення екологічного підприємництва виступає тією сферою інтересів, де вкрай необхідною є економічна присутність держави чи органів місцевого самоврядування більшою мірою, ніж адміністративна.

Серед форм такої присутності можна назвати: забезпечення сприятливого податкового, кредитного та інвестиційного клімату для екологічного підприємництва; цільове виділення коштів з державного бюджету суб'єктам підприємництва; залучення позабюджетних коштів чи спеціальних коштів, які надаються для фінансування відповідних проектів на поворотній чи безоплатній основі; встановлення публічного (державного) замовлення у сфері екологічного підприємництва за принципом сталості та інші.

Зазначені та інші форми державного економічного впливу на розвиток екологічного підприємництва безпосередньо пов'язані з певними витратами бюджетних коштів, що вимагає контролю за їх використанням та відповідальності за взяті на себе зобов'язання та їх порушення.

Важливість вирішення питань відповідальності пов'язано також з тим, що на сьогодні у країні відсутній орган державної влади, відповідальний за стан ринку екологічної продукції (товарів, робіт, послуг) і наділений відповідними повноваженнями; незначні суми, виділені на розвиток цього сегменту ринку у державному бюджеті, розподіляються за складним порядком, мало доступним для пересічного підприємця; відсутній як спеціальний, так і загальний механізм забезпечення виконання взятих на себе суб'єктами господарювання зобов'язань під отримання тієї чи іншої державної підтримки тощо.

Відповідальність за правопорушення у зазначеній сфері може застосовуватись відповідно до загальних положень Господарського кодексу України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Податкового кодексу України, інших природоресурсних законів, які ґрунтуються на різних засадах. Так, відповідно до Господарського кодексу України у разі скоєння суб'єктом

господарювання господарського правопорушення до нього застосовуються господарські санкції, якими визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, у результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. Такими санкціями є: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції; адміністративно-господарські санкції, а підставами їх застосування є невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності (ст. ст. 217, 218) [2]. При цьому перелік господарських правопорушень у Господарському кодексі України відсутній і міститься у багатьох інших нормативно-правових актах, що певною мірою стосуються і екологічного підприємництва. Попри можливість застосування загальних правил при відповідальності суб'єктів екологічного підприємництва більшою мірою представляє інтерес відповідальність таких суб'єктів за господарські правопорушення, що пов'язані з особливостями цього підприємництва.

Прийнятними при вирішенні питань відповідальності зазначених суб'єктів є і положення Закону України «Про охорону навколишнього середовища», зокрема, у разі кваліфікації неправомірних дій чи бездіяльності суб'єктів екологічного підприємництва як порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища. До таких порушень, передбачених ст. 68 зазначеного Закону, можна віднести: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; невиконання вимог державної екологічної експертизи; фінансування і впровадження у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні у дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущення наднормативних, аварійних і залпових викидів та скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; перевищення лімітів та порушення інших вимог використання природних ресурсів; самовільне спеціальне використання природних ресурсів; невжиття заходів щодо запобігання та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; невиконання розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам; порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів; відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього

природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення; приниження честі і гідності працівників, які здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, посягання на їх життя і здоров'я.

За такі правопорушення винні особи несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність, а у разі заподіяння ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища шкоди, зобов'язані відшкодувати її у повному обсязі у порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

З визначених цим Законом можливих видів відповідальності слідує, що йдеться про відповідальність фізичних та посадових осіб і тільки щодо шкоди передбачено відповідальність і юридичних осіб. Тому закріплена зазначеним Законом відповідальність не вирішує це питання для сфери екологічного підприємництва, де важливо, крім відповідальності вказаних осіб, передбачити і відповідальність суб'єктів господарювання, у тому числі і за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища.

Підстави для відповідальності суб'єктів екологічного підприємництва поряд з іншими суб'єктами, передбачені Податковим кодексом України, зокрема, як порушення податкового законодавства. Серед таких порушень і заходів відповідальності за них найбільший інтерес представляють ті, що пов'язані із застосуванням такого засобу державної підтримки як податкова пільга. Так, цим Кодексом передбачено повернення до відповідного бюджету податкових пільг, використаних не за призначенням (ст. 30.8 ПКУ); повернення перерахованих податкових зобов'язань платника при порушенні вимог щодо права на податкову пільгу на підставі скасування його реєстрації (пункт 8 підрозділу 2 розділу XX ПКУ). Ці положення цілком прийнятні і для суб'єктів екологічного підприємництва, але вони потребують доповнення і конкретизації.

Відповідальність названих суб'єктів може мати місце і відповідно до інших нормативно-правових актів на загальних засадах. При цьому слід зазначити, що особливістю відповідальності за порушення у сфері екологічного підприємництва є поєднання рис різних видів відповідальності, що зумовлено об'єктом, спрямуванням, метою та видами такого підприємництва.

Частково питання відповідальності у цій сфері представлено у законах, що стосуються окремих видів екологічного підприємництва. Так, відповідно до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» порушення законодавства про використання альтернативних джерел енергії тягне за собою відповідальність згідно із законами (ст. 14); відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» за порушення закону у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) винні особи несуть відповідальність відповідно до закону (ст. 38); від-

повідно до Закону України «Про відходи» відповідальність може наступити за п'ятнадцять правопорушень, серед яких: а) порушення встановленого порядку поводження з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини та економічних збитків; б) самовільне розміщення чи видалення відходів; в) приховування, перекручення або відмову від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і громадян та їх об'єднань стосовно безпеки утворення відходів та поводження з ними, у тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки; ж) порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами; з) порушення строків подання і порядку звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів та інш.

Разом з тим, зазначені положення та норми щодо відповідальності в інших законах стосовно сфери екологічного підприємництва охоплюють обмежений перелік чи зовсім не містять переліку правопорушень, що можуть мати місце при здійсненні такого підприємництва, і фактично не закріплюють заходи відповідальності.

З метою удосконалення відповідальності за порушення при здійсненні екологічного підприємництва пропонується визнати правопорушеннями наступні дії:

- порушення прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- використання маркування екологічної (природоохоронної) продукції без отримання документів про відповідність такої продукції;
- нецільове використання державних коштів, наданих у будь-якій формі державної підтримки;
- порушення умов отримання державної підтримки;
- випуск екологічної (природоохоронної) продукції, що не відповідає заявленим вимогам;
- використання податкових пільг, наданих для здійснення екологічного підприємництва, не за призначенням;
- порушення нормативів (лімітів) використання природних ресурсів при здійсненні екологічного підприємництва;
- надання неправдивої інформації для отримання документів про відповідність екологічної (природоохоронної) продукції, податкових пільг чи інших форм державної підтримки;
- порушення вимог екологічної безпеки при здійсненні екологічного підприємництва;
- порушення вимог охорони навколишнього природного середовища при здійсненні екологічного підприємництва;
- невиконання розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у сфері екологічного підприємництва;
- інші правопорушення, передбачені законами України щодо окремих видів екологічного підприємництва.

Для удосконалення відповідальності у зазначеній сфері також важливо визначитись із заходами відповідальності, серед яких можуть бути:

- зупинення діяльності до усунення виявлених порушень; вилучення екологічної (природоохоронної) продукції, виробленої з порушенням встановлених вимог або за використання маркування екологічної (природоохоронної) продукції без отримання документів про відповідність такої продукції, або за випуск екологічної (природоохоронної) продукції, що не відповідає заявленим вимогам, або за надання неправдивої інформації для отримання документів про відповідність такої продукції;

- повернення до відповідного бюджету податкових пільг, використаних не за призначенням, за нецільове використання державних коштів, наданих у будь-якій формі державної підтримки; порушення умов отримання державної підтримки; надання неправдивої інформації для отримання податкових пільг;

- припинення здійснення державної підтримки за нецільове використання державних коштів, наданих у будь-якій формі державної підтримки; порушення умов отримання державної підтримки; надання неправдивої інформації для отримання податкових пільг чи інших форм державної підтримки;

- відшкодування збитків, заподіяних здоров'ю громадян, майну юридичних осіб, держави, довкілля за порушення прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; порушення вимог екологічної безпеки при здійсненні екологічного підприємництва; порушення вимог охорони навколишнього природного середовища при здійсненні екологічного підприємництва; порушення нормативів (лімітів) використання природних ресурсів при здійсненні екологічного підприємництва;

- анулювання документів про відповідність екологічної (природоохоронної) продукції за випуск екологічної (природоохоронної) продукції, що не

відповідає заявленим вимогам; надання неправдивої інформації для отримання документів про відповідність екологічної (природоохоронної) продукції;

- накладення адміністративного штрафу на фізичних осіб – підприємців та посадових осіб суб'єктів господарювання за: невиконання розпоряджень і приписів органів, які здійснюють державний контроль у сфері екологічного підприємництва; надання неправдивої інформації для отримання документів про відповідність екологічної (природоохоронної) продукції, податкових пільг інших форм державної підтримки; використання маркування екологічної (природоохоронної) продукції без отримання документів про відповідність такої продукції; нецільове використання коштів, наданих у будь-якій формі державної підтримки; порушення умов отримання державної підтримки; інш.;

- припинення діяльності у разі скоєння правопорушення, наслідки якого не сумісні з продовженням здійснення екологічного підприємництва;

- інші заходи відповідальності, передбачені законами України щодо окремих видів екологічного підприємництва.

Висновки. Таким чином, аналіз вище зазначених та інших нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок про недостатність врегулювання питань відповідальності, вирішення яких мало би передувати введенню заохочувального режиму для сфери екологічного підприємництва. Вищенаведені підстави і заходи відповідальності доцільно закріпити в окремому розділі раніше запропонованого у науковій літературі закону України «Про екологічне підприємництво», уточнивши у ньому також порядок застосування наведених заходів та органи, уповноважені на їх застосування.

Реалізація вище зазначених пропозицій сприятиме підвищенню рівня відповідального ставлення суб'єктів екологічного підприємництва до організації та здійснення такого підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобкова А.Г. До питання господарського керівництва екологічним підприємництвом / А.Г. Бобкова // Право України. – 2010. – № 8. – С. 26-32.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144.
3. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
5. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20 лютого 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 24. – Ст. 155.
6. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20-21. – Ст. 721.
7. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36-37. – Ст. 242.